

Paauglių tarpkultūrinio jautrumo ugdymo(si) veiksniai

Valdonė Šaulienė

Klaipėdos universitetas, Pedagogikos fakultetas, Vaikystės pedagogikos katedra, S. Nėries g. 5, Klaipėda, valdone.saule@gmail.com

Anotacija. Lietuvai įsiliejus į bendrą Europos ir pasaulio kultūros lauką, tarpkultūrinis ugdymas tapo viena iš svarbesnių tautinio tapatumo modernizavimo sričių. Šio straipsnio tikslas – atskleisti paauglių tarpkultūrinio jautrumo ugdymo(si) veiksnius, kadangi remiantis savos kultūros prasmėmis ir vertybėmis, vengiant etnocentrizmo, tampa svarbu mokyt(is) tolerancijos bei gebėjimo pastebėti pozityvius skirtumus tarp „savos“ ir „kitos“ kultūros. Paauglių tarpkultūrinis jautrumas autorės straipsnyje analizuojamas etnocentrizmo ir etnoreliatyvumo kontekste, matuojant jį Tarpkultūrinio jautrumo skale (ISS). Empiriniu tyrimu nustatyti paauglių tarpkultūrinį jautrumą lemiantys veiksniai, duomenys pateikiami kiekybine išraiška.

Esminiai žodžiai: *tarpkultūrinis jautrumas, tarpkultūrinis dialogas, etnocentrizmas, etnoreliatyvumas.*

Įvadas

Lietuvai įsiliejus į bendrą pasaulio, Europos kultūros lauką, mūsų šalyje prisiimta atsakomybė vykdyti Europos Sąjungos institucijų direktyvas, bendrai spręsti tarpkultūrines, globalines, saugumo problemas. *Europos Tarybos baltoji knyga* (2008) tarpkultūrinį dialogą įvardija kaip vieną iš penkių svarbiausių ugdymo sričių. *Tarpkultūrinis jautrumas*, t. y. moralinės savybės: atvirumas, pakantumas ir tolerancija, empatija ir nusiteikimas tarpkultūrinei sąveikai. Jų ugdymas(is) leidžia visybiškiau – ir socialiai, ir globaliai – realizuoti save tarpusavio santykių, atradimų procese. Globalizacijos sąlygomis tautoms siekiant išsaugoti savąjį tapatumą, tarpkultūrinio jautrumo ugdymas(is) aktualus ir kaip tarpkultūrinių nesusipratimų, konfliktų prevencija.

Lietuvos edukologijos mokslui tenka koreguoti ugdytinus etnocentrinius uždavinius (Maceina, 1990, Girnius, 1994, Šliogeris, 2011), susijusius su tautinės savimonės, paveldo išsaugojimo problemomis ir gebėjimu atsiverti kitoms kultūroms (Šalkauskis, 1990, Donskis, 1993, Kavolis, 2006), noru pažinti ir mokytis modernaus bendrabūvio taisyklių. Pasak M. Lukšienės (2000), svarbu puoselėti savosios kultūros branduolį, skatinti veikiantį interiorizavimo – integravimo lauką, kuris būtų atviras tiek savoje kultūroje artikuliuojamai, tiek iš išorės plūstančiai informacijai. Tada pagal savitą mąstyseną ir jauseną įvairialypė kultūrinė informacija būtų „iilydoma“ į asmenybės branduolį (Lukšienė, 2000, p. 19–20). V. Kavolio (2006) teigimu, „visų tautinių kultūrų visuma išreiškia daugiau tiesos, labiau žmogų prie jos priartina negu viena kuri tautinė kultūra. Kas gerai pažįsta lietuvių ir amerikiečių kultūrą, yra arčiau tiesos (nes žino daugiau jos aspektų) negu tas, kur pažįsta tik vieną tautinę kultūrą“ (Kavolis, 2006, p. 212).

Tautinio tapatumo dimensija globalizacijos sąlygomis patiria įvairių modernybės įtakų: emigracijos, stiprėjančios priklausomybės nuo užsienio kalbų, medijų, vartotojiškumo politikos, individualizacijos, pragmatizmo, moralinio jautrumo transformacijų ir kt. Apie tai yra rašę įvairių sričių užsienio mokslininkai: Ch. Tayloras (1996), M. Buberis (1998, 2001), M. Harris (1998), J. Tomlinsonas (2002), A. Giddensas (2000, 2005), C. Geertzas (2005), Z. Baumannas (2007, 2011) ir kiti. Lietuvoje šias problemas sprendė M. Lukšienė (2000), R. Grigas (2001, 2002), I. Zaleskienė (2004), O. Tījūnėlienė (2009), L. Duoblienė (2011) ir kiti.

Paauglystėje formuojasi asmenybės pamatai. Būtent tokio amžiaus asmenys aktyviausiai tyrinėja moralinius, vertybinius įsipareigojimų „sau“ ir „kitiems“ aspektus (Erikson, 1968; Rogers, 2005). Kultūrinio pliuralizmo, medijomis grįsto patyrimo amžiuje paaugliui savarankiškai pasirinkti pamatinės vertybės kultūrinio tapatumo kūrimuisi beveik neįmanoma, todėl edukologams iškyla svarbus uždavinys jiems padėti. Kultūros (tarpkultūrinio jautrumo) mokymas ugdant paauglių tapatumą, kultūrinę savimonę, dialogiškumą reiškia atsvarą vartotojiškam daltonizmui, kuris sklinda tarp paauglių dėl kultūrinio neraštingumo.

Kadangi globalizacija išplėtė tarptautinių kontaktų dažnį ir pobūdį, turi pasikeisti ir visuomenės požiūris į „savo“ ir „kito“ etninį bei kultūrinį tapatumą, taip pat į paauglių tarpkultūrinio jautrumo ugdymą. Tad šio tyrimo **mokslinę problemą** galima formuluoti klausimu, provokuojančiu diskusijai: ar paauglių tarpkultūrinio jautrumo ugdymas(is) formuojant etnoreliatyvią pasaulėžiūrą sudaro prielaidas visaverčiam tarpkultūriniam dialogui ateityje? Šiame kontekste svarbu suprasti būdingus tarpkultūrinio bendravimo požymius ir veiksnius, reikšmingus paauglių gebėjimui bendrauti su kitų kultūrų žmonėmis.

Tikslas – nustatyti veiksnius, darančius įtaką paauglių tarpkultūrinio jautrumo ugdymui(si).

Tyrimo **objektas** – paauglių tarpkultūrinis jautrumas kaip vienas iš modernaus tautinio tapatumo bruožų.

Tyrimas atliktas 2012 m. lapkričio–gruodžio mėn.

Teorinės ir metodologinės nuostatos

Siekiant tirti tarpkultūrinį jautrumą išanalizuotas Tarpkultūrinio jautrumo raidos modelis (Bennett, 1986, 2004; Hammer et al., 2003), kadangi jame galima įžvelgti bendražmogiškų socialinio elgesio raiškos variantų: 1) žmonės mato vieną ir tą patį dalyką labai įvairiai; 2) kultūros skiriasi viena nuo kitos tiek, kiek jos išlaiko skirtingus elgsenos modelius ir pasaulėžiūras.

Etnocentrizmas suprantamas kaip stadija, kai individas (šiuo atveju – paauglys) mano, jog jo pasaulio matymas yra pats svarbiausias. Etnocentrinės pasaulėžiūros pagrindą sudaro šios nuostatos: bet kurių kultūrinių skirtumų *neigimas* dėl neišgyventos patirties, izoliacijos, kartais dėl rasizmo, kai individas ar grupė nustato ribas, atsiskiria nuo „kitokių“, kad nesusidurtų su skirtumais; *gynyba*, suprantant kitoniškumą kaip grėsmę tapatumui, vadovaujantis stereotipais, šmeižiant arba vertinant negatyviai kitokią pasaulėžiūrą, iškeliant savąją versiją (kartais sutinkamas „apvertimas“, kai kitų kultūra vertinama kaip pranašesnė, nuvertinant savo pačių etninę kilmę); *menkinimas*, kai skirtumai yra pripažįstami ir panašumai nusveria bendrų vertybių kultūrinius skirtumus (pasitaiko kraštutinio fizinio universalizmo atvejų, kai remiamasi tik biologiniais žmonių poreikiais) (Bennett, 2004).

Etnoreliatyvumas prasideda kultūrinių skirtumų *priėmimu*, kai verbalinis ir neverbalinis elgesys skirtingose kultūrose suvokiamas pagarbiai, kai pripažįstamas ir savos kultūros vertybių skirtingumas (ar viduje, ar išorėje, t. y. lyginant su kitų kultūrų vertybėmis), kai vertybės suprantamos kaip procesas, kaip įrankis keisti, tobulinti, modeliuoti pasaulį, o ne tai, ką kiekviena kultūra „turi“. Tai – pirmą stadiją. Kita stadija – *adaptacija* (priešinga asimiliacijai), kai išmokstama naujų komunikacijos stilių, išugdoma empatija (gebėjimas suprasti kitą) – kultūrinis pliuralizmas praplečia pažiūras. Galutinė stadija – *integracija*, kai skirtingų kultūrų žmonės gyvena taikiai greta vieni kitų, išgyventos patirtys skatina apsibrėžti savo paties tapatybę, etišškai įvertinti situacijas, suprantant ir gebant pritaikyti skirtingas pasaulėžiūras (galimas konstruktyvus kraštutinis, t. y. kosmopolitiškumas – savirefleksijos būseną, kai žmogus nebepriklauso jokiai kultūrai) (Bennett, 2004).

Tyrimo priemonė

Tiriant paauglių tarpkultūrinį jautrumą lemiančius veiksnius naudojama Tarpkultūrinio jautrumo matavimo priemonė, vadinama Tarpkultūrine jautrumo skale (ISS), sukurta G. M. Cheno ir W. J. Starostos (2000). Tyrimo priemonė sudaryta remiantis M. J. Benetto (2004) Tarpkultūrinio jautrumo raidos modeliu. Tarpkultūrinio jautrumo raidą tiriantys mokslininkai pažymi, kad pozityvus gebėjimas bendrauti formuojamas ugdant ir ugdantis tarpkultūrinį *supratimą* (savipratą ir kultūros suvokimą), *jautrumą*

(savigarbą, savistabą, pažiūras, empatiją, domėjimąsi, savitvardą) ir *sumanumą* (mąstymo įgūdžius, gebėjimą atsiverti, lankstumą). Pagrindiniai tarpkultūrinio jautrumo bruožai yra *pagarba*, *bendravimo aktyvumas* ir *malonumas*, *pasitikėjimas* ir *dėmesingumas* bendraujant su kitos kultūros žmonėmis. Todėl ši priemonė yra sukomponuota iš moralinių, elgesį reguliuojančių, konceptualių dimensijų: supratimo (angl. *awareness*), jautrumo (angl. *sensitivity*) ir sumanumo (angl. *adroitness*). Šios dimensijos yra artimai susijusios, tačiau išreiškiamos skirtingais aspektais: kognityviniu, emociniu ir elgsenos.

Ši tyrimo priemonė buvo sėkmingai pritaikyta Vokietijoje (Fritz et al., 2000), Ispanijoje (Banos, 2006) ir kitose šalyse. Remiantis vokiečių ir ispanų mokslininkų rekomendacijomis, Lietuvos paauglių tarpkultūrinio jautrumo tyrimui priemonė (ISS) straipsnio autorės buvo išversta į lietuvių kalbą, adaptuota Lietuvos paaugliams ir įtraukta į klausimyną. Ją vertino du socialinių mokslų edukologijos krypties ekspertai (ekspertas A (VDU) – pedagoginio darbo patirtis 20 m., tarpkultūrinio darbo patirtis 10 m., darbo tyrimų metodologijos darbo patirtis 18 m., ekspertas B (KU) – pedagoginio darbo patirtis 47 m., tyrimų metodologijos darbo patirtis 29 m., ekspertinio darbo patirtis 15 m.) ir pripažino tinkama šiam tyrimui.

Tarpkultūrinio jautrumo skalė (ISS) naudota siekiant nustatyti paauglių tarpkultūrinį jautrumą stiprinančius / silpninančius vidinius / išorinius veiksnius. Matuoti išvestiniai kiekybiniai skalės faktoriai. KMO ir BARTLET testo duomenys parodė, jog skalės kintamieji tinka faktorinei analizei: $p < 0,001$, KMO = 0,814. Visų kintamųjų SD arti 1 arba daugiau nei 1, kintamųjų bendrumas viršija 0,2. Su visais gautais faktoriais labiausiai koreliuoja teiginys „Aš esu tolerantiškas kitos kultūros žmonėms“ (0,755), silpniausiai – teiginys „Aš gerbiu bet kokį kitos kultūros žmonių elgesį“ (0,217). Faktoriai paaiškina 53,9 proc. dispersijos. Tarpkultūrinio jautrumo subskalių Cronbacho Alpha (α): *pagarba kultūriniams skirtumams* – (α) = 0,777, *bendravimo aktyvumas* – (α) = 0,767, *bendravimo malonumas* – (α) = 0,656. Žemas *pasitikėjimo* (α = 0,532) ir *dėmesingumo* (α = 0,422) subskalių validumas gali būti paaiškinamas sociologiniu požiūriu – kaip (tarp)kultūrinės patirties trūkumas paauglystėje.

Šiame tyrime statistinė duomenų analizė atlikta naudojant statistinių programų rinkinio SPSS 17 versiją.

Tyrimo dalyvių charakteristika

Tyrimui imties vienetai iš generalinės aibės atrinkti taikant netikimybinę, patogiąją, atranką. Tyrime dalyvavo 155 trylikos–šešiolikos metų paaugliai (mergaičių N = 87 (56,1 proc.), berniukų N = 68 (43,9 proc.)). Atliekant tyrimą laikytasi etikos ir anonimiškumo principų.

Pusė respondentų gyvena miestelyje (50,3 proc.), lanko pagrindinę mokyklą (55,5 proc.), turi abu tėvus (60,0 proc.), daugiau negu vieną brolių ar seserį (48,4 proc.).

51,0 proc. paauglių motinų išsilavinimas yra aukštas, tėvų – 46,4 proc. 11,6 proc. tėvų dirba užsienyje, 5,2 proc. yra bedarbiai.

Paaugliai dažniausiai komunikuoja su kitos kultūros žmonėmis žaisdami kompiuterinius žaidimus (21,3 proc.) arba lankydamiesi užsienyje (20,0 proc.). Kartais bendraudami su užsieniečiais per internetinius socialinius tinklus (46,5 proc.). 47,1 proc. paauglių niekada nėra tekę lankytis užsienyje, 47,7 proc. neteko atstovauti savo šaliai (neformali veikla) (žr. 1 lentelę).

1 lentelė. Paauglių bendravimo su kitos kultūros žmonėmis patirtys (proc.)

Ar yra tekę bendrauti su kitos kultūros žmonėmis	Niekada	Kartais	Dažnai	Nuolat
Žaidžiant kompiuterinius žaidimus	24,5	37,4	21,3	16,1
Interneto socialiniuose tinkluose	24,5	46,5	16,8	11,6
Lankantis užsienyje	47,1	20,0	20,0	9,7
Lankant ugdymo įstaigą užsienyje	79,4	7,1	2,6	4,5
Atostogaujant su tėvais kitoje šalyje	34,8	27,1	14,8	20,0
Tarptautinėje bendraamžių stovykloje	72,3	10,3	7,7	4,5
Atstovaujant savo šaliai (neformali veikla)	47,7	26,5	14,8	7,1
Keliaujant su šeima	34,2	28,4	12,3	9,0
Keliaujant su klase	31,6	11,6	4,5	3,9
Keliaujant su draugais	32,3	9,7	3,2	5,2

Paauglių buvimo užsienyje tikslai matyti 2 lentelėje: dažniausiai atostogų metu lankomasi užsienyje pas draugus, gimines, senelius ir tėvus (26,2 proc.), vykstama į pažintines (16,1 proc.) ir poilsines (16,1 proc.) keliones.

2 lentelė. Paauglių buvimo užsienyje tikslai (proc.)

Atostogos (pas draugus, gimines, senelius, tėvą)	26,2
Pažintinės kelionės	16,1
Poilsinės kelionės	16,1
Neformali veikla (konkursas, varžybos, choras, šokiai, mokyklos projektas)	8,9
Ekskursijos	3,8
Slidinėjimas	1,9
Sporto stovykla	1,2
Bendraamžių stovykla	0,6

Sociodemografiniai duomenys rodo, kad paauglių kultūrinės patirtys yra ribotos, priklausomos nuo interneto, draugų įtakos ir šeimos narių poreikių.

Tyrimo rezultatai

Spearmano koreliacija atskleidė statistiškai reikšmingus ryšius tarp Tarpkultūrinio jautrumo skalės (ISS) kintamųjų bei kai kuriuos vidinius tarpkultūrinį jautrumą stiprinančius / silpninančius veiksnius. Nagrinėjamu atveju vyrauja silpnas ryšys. Stipraus ryšio atvejų nėra. Atrinkti kintamieji, tarp kurių yra statistiškai reikšmingas ($p < 0,01$), esminis (0,4–0,6) ryšys (pgl. Bitinas, 1998).

Paauglių tarpkultūrinį jautrumą stiprinantys vidiniai veiksniai atitinka kai kuriuos etnoreliatyvios pasaulėžiūros modelio dėmenis (*priėmimas*): jaučiamas pasitikėjimas savimi ir bendravimo su kitataučiais malonumas, yra noras draugiškai bendrauti, visada žinoma, ką pasakyti susitikus (žr. 3 lentelę):

3 lentelė. Tarpkultūrinį jautrumą stiprinantys vidiniai veiksniai išreikšti teiginiais

Teiginiai	r	Teiginiai
<i>Pasitikėjimą bendraujant stiprinantys veiksniai</i>		
„Aš pasitikiu savimi , kai bendrauju su kitos kultūros žmonėmis“	0,478	„Aš visada žinau, ką pasakyti , kai bendrauju su kitos kultūros žmonėmis“
<i>Bendravimo malonumą stiprinantys veiksniai</i>		
„Man malonu bendrauti su skirtingų kultūrų žmonėmis“	0,581	„Aš gerai jaučiuosi bendraudamas su kitos kultūros žmonėmis“
	0,454	„ Kai noriu , aš galiu labai draugiškai bendrauti su kitos kultūros žmonėmis“
„Aš gerai jaučiuosi bendraudamas su kitos kultūros žmonėmis“	0,486	„Aš visada žinau, ką pasakyti, kai bendrauju su kitos kultūros žmonėmis“
	0,403	„Aš pasitikiu savimi, kai bendrauju su kitos kultūros žmonėmis“

Paauglių tarpkultūrinį jautrumą silpninantys vidiniai veiksniai atitinka kai kuriuos etnocentriškos pasaulėžiūros modelio dėmenis (*neigimas, gynyba*): manoma, kad sava kultūra yra geresnė už kitas, reiškiamas netolerancija kitokiai kultūrai, nenoras bendrauti su kitataučiais arba jaučiamasi nevisaverčiu, nes sunku suprasti kitos kultūros žmones, su jais nedrąsu, sunku kalbėtis, vengiama situacijų, kuriose reikia dalyvauti kartu su kitos kultūros žmonėmis (žr. 4 lentelę):

4 lentelė. Tarpkultūrinį jautrumą silpninantys vidiniai veiksniai, išreikšti teiginiais

Teiginiai	r	Teiginiai
<i>Bendravimo aktyvumą silpninantys veiksniai</i>		
„Aš manau, kad mano kultūra yra geresnė už kitas kultūras“	0,534	„Aš netoleruoju kitos kultūros žmonių nuomonių“
„Aš dažnai jaučiuosi nevisavertis , kai bendrauju su kitos kultūros žmonėmis“	0,444	„Man sunku kalbėtis akis į akį su kitos kultūros žmonėmis“
	0,424	„Aš dažnai būnu nedrąsus bendraudamas su kitos kultūros žmonėmis“
	0,423	„Aš manau, kad kitų kultūrų žmones suprasti yra sudėtinga “
<i>Pagarbą tarpkultūriniais skirtumams silpninantys veiksniai</i>		
„Aš netoleruoju kitos kultūros žmonių nuomonių “	0,534	„Aš vengiu situacijų , kuriose turiu dalyvauti kartu su kitos kultūros žmonėmis“
<i>Bendravimo malonumą silpninantys veiksniai</i>		
„Man nepatinka bendrauti su kitos kultūros žmonėmis“	0,438	„Aš vengiu situacijų, kuriose turiu dalyvauti kartu su kitos kultūros žmonėmis“

Mano ir Vitnio (*Mann-Whitney*) kriterijus (žr. 5 lentelę) atskleidė statistškai reikšmingus tarpkultūrinio jautrumo skirtumus lyties atžvilgiu: lyginant rangų vidurkius nustatyta, kad berniukai siek tiek aktyvesni bendraudami (88,42), tačiau jaučia mažiau pagarbos tarpkultūriniais skirtumams (52,24), o mergaitės dažniau renka teiginius, kurie reiškia daugiau pagarbos tarpkultūriniais skirtumams (67,71), tačiau jos yra mažiau aktyvios bendraudamos (69,86). Bendravimo malonumo, pasitikėjimo bendraujant bei dėmesingumo bendraujant statistškai reikšmingų skirtumų nerasta ($p > 0,05$).

5 lentelė. Tarpkultūrinio jautrumo skirtumai lyties atžvilgiu

Kintamieji	N	M	<i>Mann-Whitney, U</i>	Statistikos Z reikšmė	Kriterijaus P reikšmė	Ryšio koeficientas, r
<i>Bendravimo aktyvumas</i>						
Mergaitės	87	69,86	2249,5	–2,56	0,010	0,206
Berniukai	86	88,42				
<i>Pagarba tarpkultūriniams skirtumams</i>						
Mergaitės	87	67,71	1335,0	–2,37	0,018	0,191
Berniukai	88	52,24				

Dispersinė analizė atskleidė mergaičių ir berniukų tarpkultūrinio jautrumo skirtumus anglų kalbos (bendro komunikacijos kodo) žinių atžvilgiu. Pagarbesnės mergaitės, kurių anglų kalbos žinios vidutinės ir geros, bet bendravimo malonumui tai neturi reikšmės ($p > 0,05$). Berniukai, kurie geriau moka anglų kalbą, yra pagarbesni ir jaučia didesnę bendravimo malonumą (žr. 6 lentelę).

6 lentelė. Paauglių tarpkultūrinio jautrumo skirtumai anglų kalbos žinių atžvilgiu

Kintamieji		Anglų kalbos žinios (M ir SD)			F	p
		blogos	vidutinės	geros		
<i>Pagarba tarpkultūriniam skirtumams</i>	mergaitės	27,67 (5,3)	31,18 (4,4)	33,43 (3,8)	6,923	0,002
	berniukai	25,00 (5,8)	26,52 (6,3)	31,00 (5,8)	5,259	0,008
<i>Bendravimo malonumas</i>	mergaitės	10,83 (2,6)	11,50 (2,3)	12,86 (2,5)	1,813	0,169
	berniukai	9,60 (1,5)	10,33 (2,3)	12,00 (2,3)	5,319	0,007

Statistiškai reikšmingai rodikliai nesiskiria lyginant faktorius pagal gyvenamą vietą, lankomą mokyklą, elgesį mokykloje, paauglių tėvų darbinę veiklą ($p > 0,05$). Tačiau 7 lentelėje matyti, kad mergaitės jautrios tėvų išsilavinimui: jeigu tėvų išsilavinimas aukštas, tai mergaitės jaučia daugiau pagarbos kultūriniam skirtumams ir bendravimas su kitos kultūros žmonėmis joms yra malonesnis. Berniukų tarpkultūriniam jautrumui tėvų išsilavinimas neturi įtakos ($p > 0,05$).

7 lentelė. Mergaičių tarpkultūrinio jautrumas pagal tėvų išsilavinimą

Kintamieji	Tėvo išsilavinimas (M ir SD)			F	p
	vidurinis	aukštesnysis	aukštasis		
<i>Pagarba tarpkultūriniam skirtumams</i>	31,75 (4,6)	30,15 (4,7)	33,48 (3,8)	4,295	0,017
<i>Bendravimo malonumas</i>	10,69 (3)	11,75 (2,7)	12,75 (2)	4,331	0,017
Kintamieji	Mamos išsilavinimas (M ir SD)			F	p
	vidurinis	aukštesnysis	aukštasis		
<i>Pagarba tarpkultūriniam skirtumams</i>	31,42 (6)	28,67 (3,7)	33,14 (3,5)	4,639	0,013
<i>Bendravimo malonumas</i>	10,74 (3)	11,00 (3)	12,64 (2)	5,036	0,009

Taikant Stjudento t kriterijų statistiškai patikimai skiriasi mergaičių ir berniukų bendravimo aktyvumo, pagarbos tarpkultūriniam skirtumams ir bendravimo malonumo bei pasitikėjimo bendraujant vidurkiai. Šiek tiek daugiau bendravimo aktyvumą išreiškiančius teiginius renkasi paaugliai, kurie neturi draugų užsienyje (13,31), tačiau pagarbos tarpkultūriniam skirtumams (31,96), bendravimo malonumo (12,40) ir pasitikėjimo bendraujant (17,25) vidurkiai aukštesni paauglių, kurie turi užsienyje draugų (žr. 8 lentelę).

8 lentelė. Tarpkultūrinio jautrumo skirtumai pagal tai, ar paaugliai turi draugų užsieniečių

Ar paaugliai turi draugų užsieniečių		M	t	p
Bendravimo aktyvumas	Turi	11,25	3,070	0,003
	Ne	13,31		
Pagarba tarpkultūriniais skirtumams	Turi	31,96	-,2643	0,009
	Ne	29,63		
Bendravimo malonumas	Turi	12,40	-3,942	0,000
	Ne	10,88		
Pasitikėjimas bendraujant	Turi	17,25	-3,390	0,001
	Ne	15,47		

Nei lankymosi užsienyje trukmė, nei faktas, kad turima giminių užsienyje, statistiškai reikšmingų vidurkių skirtumų neatskleidė ($p > 0,05$).

Diskusija

Remiantis moksline literatūra galima diskutuoti, ar etnoreliatyvumas yra pažangos, tarpkultūrinio dialogo prielaida? V. Čiubrinsko (2013) manymu, žvelgiant iš antropologinės perspektyvos, kultūrinis reliatyvizmas yra pagrindinis principas, kurį reikėtų ugdyti(s) dalyvaujant, būnant ir studijuojant užsienyje, siekiant pažinti bei gerbti kitokias kultūras. L. Duoblienės (2006) teigimu, mokant mokinius tarpkultūrinių santykių globalizuotame pasaulyje, reikalingas buberiškasis „dialogas, pagrįstas santykio steigtimi, t. y. etika, kaip pirmine šio santykio sąlyga“, kuriame „ypač svarbus yra kritiškumas, gebėjimas ieškoti bendrų sprendimų, interpretuoti kultūrinius reiškinius, jų įvairovę“ (2006, p. 247). Kita vertus, kritiškumas yra būtinas atpažįstant ideologijas, suteikiant ugdytiniui laisvę pačiam spręsti, „kokios socialinės ir kultūrinės vertybės jam yra tinkamos, o kurios primetamos, nepaisant jaunosios kartos poreikių“ (2009, p. 89). V. Žydžiūnaitė ir kt. (2010) teigia, kad vien tik žinių apie kitas kultūras turėjimas ir moralinis jautrumas dar nesudaro prielaidų mokančiai gyventi kartu visuomenei ir tarpkultūriniam švietimui sukurti. Tam svarbus yra pozityvus elgsenos pasikeitimas, kuris, pasak V. Zuzevičūtės ir G. Bagdonaitės (2011), yra sunkiausiai pasiekiamas.

Šio tyrimo statistinė duomenų analizė leidžia diskutuoti apie paauglių tarpkultūrinį jautrumą stiprinančius ir silpninančius, išorinius ir vidinius veiksnius – pasaulėžiūros bei aplinkos įtakas, bendravimo įgūdžius:

– pagarbą tarpkultūriniais skirtumams mažina *netolerancija kitos kultūros žmonėms ir manymas, jog sava kultūra yra geresnė už kitas*. Mergaitės išreiškia daugiau pagarbos tarpkultūriniais skirtumams, jeigu jų tėvų išsilavinimas aukštas. Reikšmingas veiksnys pagarbos jausmo formavimui(si) yra *užsienio kalbos mokėjimas*. Berniukams tai padidina ir bendravimo malonumą;

– reikšmingas veiksnys bendravimo aktyvumui skatinti yra *draugai užsieniečiai*. Tada rodoma daugiau pagarbos tarpkultūriniais skirtumams, jaučiamas bendravimo malonumas ir bendraujant daugiau pasitikima savimi. Didesnį berniukų bendravimo aktyvumą skatina *kompiuteriniai žaidimai* ir *komunikavimas internetiniuose socialiniuose tinkluose*;

– bendravimo aktyvumą ir pasitikėjimą bendraujant silpninantys veiksniai yra *nevisavertiškumo jausmas* ir *nedrąsa*. Paaugliams nemalonu bendrauti su kitos kultūros žmonėmis, kai *jie nežino, ką pasakyti, ir nepasitiki savimi*. Galima daryti prielaidą, kad silpniausiai išreikštas paauglių dėmesingumo veiksnys gali būti susijęs su *menka jų tarpkultūrine patirtimi, žinių apie kitas kultūras trūkumu*.

Išvados

Nuostatas galima pakeisti – tai taps akstinu elgesio pasikeitimui. Koreguojant paauglių *elgesį* taip pat galima keisti jų *nuostatas*. Tačiau *moralinės savybės* – *jautrumą, supratimą ir sumanumą* – būtina ugdyti(s), nes būtent šios savybės apsaugo bręstančią asmenybę nuo ribotumo ir egoizmo.

Remiantis savos kultūros prasmėmis ir vertybėmis, tačiau vengiant etnocentrizmo, reikėtų mokyti paauglius vertinti kitas kultūras nelyginant jų su savąja, bet ugdant *dėmesingumą*, skatinant pastebėti pozityvius skirtumus. Dėmesingumą ugdyti(s) įmanoma tik būnant *su kitokiais*, sudarant paaugliams galimybę pažinti *kitokią* kultūrą.

Siekiant ugdyti paauglių tarpkultūrinį jautrumą, kaip prielaidą dialogui tarp kultūrų, reikėtų atkreipti dėmesį į kelis aspektus: *kognityvinį* – mokyti pažinti ir reprezentuoti savąją kultūrą, savo kraštą bei pagal elgesio, mąstymo požymius atpažinti kitokias kultūras, skatinti mokytis užsienio kalbų; *emocinį* – motyvuoti suprasti, gerbti ir priimti savo bei kitų kultūrų skirtingumus, mokyti pozityvaus santykio su kitoniškumu, sudarant sąlygas susirasti draugų užsieniečių, skatinti domėtis ir pastebėti įvairovę, vengti stereotipų, išankstinio nusistatymo; *elgesio* – didinti paauglių tautinę savimonę, bendravimo įgūdžius ir drąsą būti savimi.

Literatūra

- Aramavičiūtė, V. (2005). *Auklėjimas ir dvasinė asmenybės branda*. Vilnius: Gimtasis žodis.
- Bitinas, B. (1998). *Ugdymo tyrimų metodologija*. Vilnius: Jošara.
- Banos, R. V. (2006). Intercultural Sensitivity of Teenagers: A Study of Educational Necessities in Catalonia. *Intercultural Communication Studies*, XV, (2). Retrieved from <http://www.uri.edu/iaics/content/2006v15n2/02%20Ruth%20Vila%20Banos.pdf>.
- Bauman, Z. (2007). *Globalizacija. Pasekmės žmogui*. Vilnius: Apostrofa.
- Bauman, Z. (2011). *Vartojamas gyvenimas*. Vilnius: Apostrofa.

- Bennett, M. J. (1986). A developmental approach to training for intercultural sensitivity. *International Journal of Intercultural Relations*, 10, 179–196.
- Bennett, M. J. (2004). Becoming interculturally competent. In J. S. Wurzel (Ed.). *Toward multiculturalism: A reader in multicultural education*. Newton, MA: Intercultural Resource Corporation. Retrieved from: <http://www.idrinstitute.org>.
- Buber, M. (1998). *Dialogo principas I*. Vilnius: Katalikų pasaulis.
- Buber, M. (2001). *Dialogo principas II*. Vilnius: Katalikų pasaulis.
- Council of Europe. (2008). *White Paper on Intercultural Dialogue: "Living Together as Equals in Dignity"*. Launched by the Council of Europe Minister of Foreign Affairs at their 118th Ministerial Session, Strasbourg. Retrieved from: http://ec.europa.eu/white-papers/index_it.htm.
- Chen, G. M., Starosta, W. J. (2000). The development and validation of the Intercultural Sensitivity Scale. *Human Communication*, 3, 1–15.
- Donskis, L. (1993). *Moderniosios kultūros filosofijos metmenys*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- Duoblienė, L. (2006). Tarpkultūrinis ugdymas: tautinio tapatumo ir / ar dialogo su kitu paieškos. In D. M. Stančienė, J. Balčius (Eds.). *Lietuva globalėjančiame pasaulyje* (p. 224–248). Vilnius: Logos.
- Duoblienė, L. (2009). Ar pavyks išvengti hibridinio tapatumo formavimo(si) informacinėje visuomenėje. *Acta paedagogica Vilnensia*, 23, 79–90.
- Duoblienė, L. (2011). *Ideologizuotos švietimo kaitos teritorijos*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Erikson, E. H. (1968). *Identity. Youth and Crisis*. New York: W.W. Norton & Company inc.
- Fritz, W., Mollenberg A., Chen, G. M. (2000). *Measuring Intercultural Sensitivity in Different Cultural Context*, Prieiga per internetą: <http://www.wiwi.tubs.de/marketing/publikationen/ap/download/AP00-11.pdf>.
- Geertz, C. (2005). *Kultūrų interpretavimas*. Vilnius: Baltos lankos.
- Giddens, A. (2000). *Modernybė ir asmens tapatumas*. Vilnius: Pradai.
- Giddens, A. (2005). *Sociologija*. Kaunas: Poligrafija ir informatika.
- Girnius, J. (1994). *Žmogus be Dievo. Raštai. T. II*. Vilnius: Mintis.
- Grigas, R. (2001). *Tautinė savivoka*. Vilnius: Rosma.
- Grigas, R. (2002). Šiuolaikinio lietuvio nacionalinio būdo bruožai. Problemos apibrėžtis (sociosofinė kritinė apžvalga). *Filosofija. Sociologija*, 4, 9–14.
- Hammer, M. R., Bennett, M. J., Wiseman R. (2003). Measuring intercultural sensitivity: The intercultural development inventory. *International Journal of Intercultural Relations*, 27, 421–443. Prieiga per internetą: https://www.idiinventory.com/files/resources_pdf/measuring.pdf.
- Harris, M. (1998). *Kultūrinė antropologija*. Kaunas: Tvermės leidykla.
- Kairiūnaitė, A. (2013). *Antropologas Vytis Čiubrinskas „Globalizacija primeta pasauliui vakarietišką madą“*. Prieiga per internetą: <http://www.15min.lt/naujiena/ziniosgyvai/interviu/>

antropologas-vytis-ciubrinskas-globalizacija-primeta-pasauliui-vakarietiska-mata-599-319000#ixzz2lJWtFwit.

Kavolis, V. (2006). *Nepriklausomų kelias*. Kaunas: Versus aureus.

Lukšienė, M. (2000). *Jungtys*. Vilnius: Alma littera.

Maceina, A. (1990). *Pedagoginiai raštai*. Kaunas: Šviesa.

Martišauskienė, E. (2004). *Paauglių dvasingumas kaip pedagoginis reiškinys*. Vilnius: VPU.

Rogers, C. R. (2005). *Apie tapimą asmeniu: Psichoterapeuto požiūris į psichoterapiją*. Vilnius: Via recta.

Šalkauskis, St. (1990). *Raštai*. Vilnius: Mintis.

Šliogeris, A. (2011). *Transcendencijos tyła*. Vilnius: Margi raštai.

Taylor, Ch. (1996). *Autentiškumo etika*. Vilnius: Aidai.

Tijūnėlienė, O. (2009). *Žmogaus pašaukimas tapti žmogumi*. Klaipėda: KU leidykla.

Tomlinson, J.(2002). *Globalizacija ir kultūra*. Vilnius: Mintis.

Zaleskienė, I. (2004). *Pilietinio ugdymo socialinė dimensija*. Vilnius: Regioninis pilietinės edukacijos centras.

Zuzevičiūtė, V., Bagdonaitė, G. (2011). *Tarpkultūrinė mokymosi dimensija aukštojo mokslo studijų tarptautiškumo kontekste*. Prieiga per internetą: <http://www.akolegija.lt/library/fls1/1350286879.pdf>.

Žydziaiūnaitė, V., Lepaitė, D., Bubnys, R., Čepienė, A. (2010). *Tarpkultūrinės kompetencijos ugdymo(si) metodologija*. Prieiga per internetą: <http://www.spic.vkk.lt/download.php/field/177>.

Factors of (Self) Education of Adolescents Intercultural Sensitivity

Valdonė Šaulienė

Klaipėda University, Faculty of Pedagogy, S. Nėries St. 5, Klaipėda, Lithuania, valdone.saule@gmail.com

Summary

In this study the research problem can be formulated as the question: what adolescents' ability to communicate with people from other cultures should be promoted in order to develop a full-fledged intercultural dialogue in the future? Aim – ascertain the factors of (self) education of adolescents intercultural sensitivity. The object of investigation – intercultural sensitivity of adolescents, as one of the most important aspects of modern national identity.

In order to investigate the intercultural sensitivity was selected M. J. Bennett's (1986, 2004) theoretical Model of the Development of Intercultural Sensitivity and intercultural sensitivity's measurement tool called the Intercultural Sensitivity Scale (ISS) developed by G. M. Chen and

W. J. Starosta (2000). Instrument (ISS) has been translated into the Lithuanian language and adapted to Lithuanian adolescents.

According to the scientific literature article discussed: is the progress of ethnorelativism the premise of intercultural dialogue? The empirical data analysis allows to discuss about some strengthen / weakening external / internal factors of intercultural sensitivity of adolescents: the worldview and environmental influences.

To promote intercultural sensitivity of adolescents and intercultural dialogue in the future should be drawn attention to those aspects: *cognitive* – to teach them their own culture, they should know how to represent it, by behavior, thinking attributes promote to recognize the signs of other cultures as well as the learning of foreign languages; *emotional* – to motivate them understand, respect and accept their own and other cultures, their differences, allowing to find friends abroad, to promote interest to notice the diversity, avoiding stereotypes, prejudice; *behavioral* – increasing adolescents' national identity, self-confidence in dealing with others and the courage to be themselves.

Keywords: *intercultural sensitivity, intercultural dialogue, ethnocentrism, etnorelativism.*

Įteikta / Received 2014-02-10
Priimta / Accepted 2015-01-12